

Rapport från lättvandrad naturguidning runt Barnsjön 9 november 2017

Martina Kiibus

En lite gråkulen novemberdag med regnet hängande i luften lockade endast 9 personer. Men ibland kan det vara skönt för deltagarna när det inte är så många. Det blev en väldigt fin stämning och många funderingar och frågor fick utrymme att ventileras. Ingen var särskilt intresserad av att hålla sluttiden (dubbelkollade flera gånger), så allt fick ta den tid det behövde. Deltagarna hade fått info i Mitt i Tyresö, tidigare guidningar och DN På Stan. Två av deltagarna hade svårt att gå så för dem passade den lättvandrade guidningen utmärkt.

Vi började vid hållplats Tyresö Gymnasium. Väl inne i skogen stannade vi vid en stor myrstack där jag dels introducerade området och att det planeras att bli naturreservat. Vi var alla överens om att det är roligt och värdefullt att Barnsjöområdet blir naturreservat, både för att skogen är väl värd att bevara men också för att det är ett så uppskattat och använt område av många människor som har nära dit. Dels berättade om myrstackens samhälle och att myrorna håller bladlöss som husdjur. De mjölkar lössen på honungsdagg, dvs spillning. Berättade också om hur de övervintrar och att när de ligger som stelfrusna klumpar längre ner i den värmeisolerande stacken så är de perfekta byten för gröngölingen.

En gran var alldeles full av ananasgaller, en gallbildning som orsakas av granbarrlusen. Berättade om granbarrlusens livscykel, alltid lika roligt när deltagarna får upp ögonen för dessa små gallbildningar. En deltagare skrev i sin blogg efter en guidning för flera år sedan: Man kan förmodligen klara sig genom livet utan att veta om ananasgaller, men det är inte lika roligt!

Fortsatte till en ek och en enbuske som båda är ljuskrävande och vittnar om att landskapet varit öppnare. Visade enbären och berättade om hur den använts i det gamla bondesamhället. Visade också gallbildningen kikkär som orsakats av den lilla engallmyggan och som använts mot kikhosta.

Så tog vi oss till det nya bäverdämnet, som flera deltagare sett fram emot att få se. Det är så lätt att komma nära och därmed tillgängligt även för de som inte har så lätt att gå. Berättade om dessa våra ekosystemingenjörer som skapar nya våtmarker som både gynnar växt- och djurlivet men som också är värdefullt i landskapet; de minskar risken för översvämningar och torka. En ny studie från SLU och Stirling-universitetet i Skottland beskriver hur man i ett 10 x 10 mil stort område mellan Örebro och Skinnskatteberg jämfört våtmarker/dammar med bäver och utan. Resultatet är att bäverdammarna har en betydligt högre mångfald av såväl växter som skalbaggar. Vi fortsatte längs den lilla bäcken till hyddan och pratade mer om bävern och dess livscykel och varför den jagades så hårt att den blev helt utrotad i Sverige 1871.

Vände tillbaka till huvudstråket, där en hel del aspar kantade vägen. Visade hur man kan känna igen en asp. Med de grågröna släta stammarna, växtplatsen och de vita aspkantlavarna. Och naturligtvis de darrande löven, som orsakas av deras långa tillplattade bladskåft som orsakar den karaktäristiska darrningen. Vid en fantastisk grovstammig asp pratade jag om aspens betydelse för den biologiska mångfalden.

Vi tittade på en grovstammig lite inträngd ek, berättade att eken liksom enen är en del av kulturlandskapet och därför måste stå öppet och fritt. Vi gick runt den och tittade på alla

kläckhål och nedfallna vissnade svaveltickor. Pratade även om ekens betydelse för den biologiska mångfalden.

En bäck porlade fram, pratade om hur viktigt det rinnande vattnet är som livs- och spridningsmiljö för många växter och djur. Pratade också om hur skönt det är att lyssna på det porlande ljudet, att skogens sinnesintryck mjuklandar och verkar avstressande på oss.

I en sydsluttning växer det ett fint bestånd hassel. Hasseln är ju liksom eken en del av ett öppnare kulturlandskap. Tidigare, under Värmeperioden i slutet av stenåldern så var det så våra skogar såg ut; hassel, ek, lind och andra lövträd där jättehjortar, visenter och vildsvin gick och betade. Berättade att kommunen öppnade upp den här hasselbacken för några år sedan och att nu när vi inte har betesdjur som håller öppet i markerna, får vi göra det jobbet själva om vi vill behålla det öppna kulturlandskapet.

Så kom vi in i en lite tätare granskog med död ved och mossbeklädd mark. Vi tittade på mossor som björnmossa, cypressfläta, husmossa, väggmossa och kvastmossa. En deltagare som varit med tidigare ville verkligen repetera mossorna och försöka lära sig dem på riktigt, så vi återkom till mossor – och lavar – flera gånger under guidningen. Pratade också om vikten av att låta död ved ligga kvar i skogen och värdet av att vi har den här typen av naturliknande skogar. Flera studier har också visat att gammelskogen är betydligt bättre än produktionsskogar på att fånga upp koldioxid från atmosfären.

Vid en stor gran berättade jag om det underjordiska samarbetet mykorrhizza, som är en symbios mellan i det här fallet gran och exempelvis blodrisk. Där träden förser svamparna med socker och svamparna förser träden med mineraler och andra näringsämnen.

Nötväckorna sjöng frenetiskt och en gårdsmyg sjöng inifrån skogen. Vi såg också flera ekorrar som hoppade mellan grenarna.

På marken var det som ett täcke av åkerfräken. Berättade att om hasselbeståndet var en hälsning från Värmetiden för 5-6000 år sen så hade fräken sin storhetstid för 300 miljoner år sen, under perioden karbon. Då fräken och andra ormbunksväxter utgjorde trädskiktet där så småningom dinosaurier gick omkring. Fräkenväxternas grenar och stjälkar är lite hårda och spröda eftersom de lagar in kisel från marken. Så de har använts som slipmedel av exempelvis tenn, silver och koppar.

Nästa biotop var den lilla våtmarken innan sjön, berättade om våtmarkers betydelse för biologisk mångfald och deras funktion som reningsverk. Där bakterier gör motsatsen till hus- och väggmossans kvävefixerande bakterier, dvs gör om kvävenäring till kvävgas som finns i luften. Pratade om att näringsämnen är bra i rätt mängd och på rätt plats men blir det för mycket näringsämnen i våra sjöar så medför det igenväxning. Vilket då våtmarkerna bidrar till att minska risken för. När kommunen anlägger våtmarker/dammar så handlar det om att ta till vara på våtmarkernas förmåga att fånga upp bland annat överskottsnäring som kommer med dagvattnet. I

Så kom vi fram till sjön, som låg spegelblank och lite dimhöljd. Berättade om dess goda vattenkvalitet och om avrinningsområdets betydelse. Samt den omgivande våtmarkens renande funktion. Pratade om vad det innebär att ett bad är ett officiellt strandbad och dagvattnets betydelse för en sjös vattenkvalitet. Berättade också om padd- och snorklivet i sjön.

I strandkanten växte det skvattram och pors som deltagarna fick dofta på. Skvattram är vintergrön och hade därför sina blad kvar. Förr använde man skvattram för att fördriva ohyra men även till att brygga öl. Porsen har inte lika tung doft och används till att växtfärga garn och krydda brännvin med. Harry Martinsson kallade porsen för de svenska vildkärrens lavendel.

I slutet av våtmarken var det ett härligt grönt täcke av stor björnmossa. Björnmossor har använts till att göra kvastar och borstar, dörrmattor och som stoppning i madrasser. Linné blev så förundrad när han såg de härliga täckena av björnmossa på en av sina resor norröver att han skrev att naturen var så fantastisk att den till och med i vildaste ödemarken försåg oss med de finaste sängkläder.

Nästa biotop var hällmarkstallskogen. Jämförde tallens och granens ekologiska nischer och att tallen klarar av att leva torrt och magert eftersom den har mer djupgående rötter än granen och därmed kan hitta vatten längre ner i marken. Det innebär också att tallen står stadigare förankrad och klarar stormar bättre. Den tjocka barken och att kronan sitter så högt upp jämfört med granen gör även tallen mer skyddad mot bränder. Och ändå är det gran vi satsar på i skogsbruken eftersom de växer lite snabbare. Problemet är att det blir sårbart när man satsar så ensidigt på en gröda. När stormar som Gudrun drar fram blir det förödande när det bara är granplanteringar istället för en mer blandad skog. Min poäng är att det vi kallar för naturkatastrofer snarare handlar om naturens oförmåga att hantera mänskliga störningar, dvs egentligen är det människokatastrofer.

Pratade också om att vi på så kort tid varit i så många olika biotoper, det är som olika rum. Och att det också är en av kvaliteterna i området. Att det hela tiden händer något nytt och att det finns en mångfald av naturtyper.

På en hållbrant växte det olika lavar, som bägarlavar, pigglavar, renlavar och olika skorplavar. Berättade om successionen efter att inlandsisen lämnat våra trakter, hur skorplavarna var de första växterna som koloniserade marken och så småningom byggde upp ett jordtäcke där andra lavar, mossor och så småningom risvegetation kan växa. Strindberg kallade lavarna för växtrikets förtrupper. Berättade också om vad en lav är; att där har samarbetet mellan växt och svamp gått så långt att det blivit en organism. På hällen växte det en mindre frodig björnmossa, nämligen enbjörnmossa. Lite mer blågrön i bladen jämfört med den stora björnmossan.

En deltagare ville veta skillnaden på vitmossa och renlav så jag hittade lite vitmossa i en sänka som jämförelse. När man kramar ur den gröna mossan, vitnar den och kan möjligen förklara namnet. Berättade om dess blodstoppande och antiseptiska egenskaper och att den fungerar som ett historiekärl eftersom kroppar blir så välbevarade i vitmossor.

Vek av lite från gångvägen och in bland några stora block i en härligt trolsk miljö. En sten var klädd med härlig kvastmossa, på en annan sten hade björnmossan sina sporkapslar kvar. Berättade att en enda kapsel kan innehålla uppemot två miljoner sporer.

På ett annat berg längs spången växte det kochenillav, en slags bägarlav med röda fruktkroppar. Som påminner i färgen om kochenill, det färgämne som utvinns från sköldlöss och som används till bland annat drycker och smink. Det var en av de få lavar som Linné intresserade sig för, annars tyckte han att lavarna var naturens fattigpöbel.

Vid grillplatsen stod en härlig torraka full av hål av olika vedlevande skalbaggar. Som förde oss in på hur viktigt det är med döda träd i en levande skog, framför allt träd som fått självdö av ålder. I strandkanten blommade baldersbrån. Namnet kommer av att guden Balders ögonbryn ansågs vara så vita som blommans strålblommor. Brå är ett gammalt namn för bryn.

Vi tog en paus vid badplatsen. Eftersom vi inte var så många kunde alla samlas kring eldstaden och samtalet fortsatte under fiket. Hade fullt sjå att få deltagarna därifrån... Efter pausen berättade jag om sprickdalslandskapet och hur det hade bildats. Vi stannade också till vid det lilla alkärret som nu är alldeles torrlagt. Tittade på alens gröna löv som den faller gröna eftersom den har bakterier som fångar in kväve från luften och gör om till kvävenäring (alltså motsatsen till våtmarkens bakterier).

Så tog vi oss uppför backen till en nyponbuske och pratade om dess rika halt av c-vitamin och om olika fröspridningsstrategier där ju bär och frukt är ett sätt för växterna att få ut sina barn i världen.

Gick vidare till några härliga asprötter klädda med olika mossor. Vi repeterade några mossor och tittade också på kammossa, som är lite mer krävande än t ex husmossa. Berättade lite mer om de olika mossorna, att t ex hus- och väggmossan har kvävefixerande bakterier som kan fånga in luftens kväve och göra om det till kvävenäring och därmed bidra till skogens tillväxt. Pratade också om att se detaljer och kunna stanna upp och bara utforska en sten. Och avrundade med Linnés valspråk ”Omnia mirari etiam tritissima”, dvs ”Förundra dig över allt, även det mest alldagliga”.

Deltagarna var jättenöjda och det kändes som att de uppskattade dagen. En av deltagarna som gått på många andra guidningar (inte så mycket i Tyresö), sade att det här var den bästa guidningen hon gått på! Höjdpunkter som nämndes var bäverdämnet, mossorna, känslan av att faktiskt ha lärt sig en del mossor, gärdsmygen, skogen, gruppen och hela guidningen. Det är inte lika många som kommer på vardagsguidningarna i november, men jag tycker ändå att det är värdefullt att vi kan erbjuda guidningar hela året, även om vi kan ha färre guidningar i november-december än under den varmare delen av året. Och som jag skrev inledningsvis, ibland får man kanske tänka att det kan finnas fördelar med mindre grupper också. Vi håller fortfarande ett snitt som är en bra bit över 20 deltagare per guidning, vi når hela tiden nya deltagare och de som kommer med på våra guidningar är otroligt nöjda.